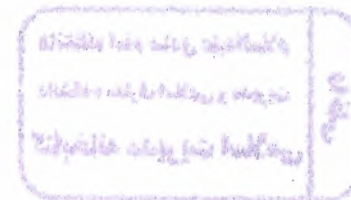

دولت آفتاب

اندیشه سیاسی و سیره حکومتی علی (ع)

مصطفی دلشادتهرانی

انتشارات دریا

تهران، خیابان دکتر شریعتی، پل رومی، خیابان قیصریه،
نرسیده به بلوار کاوه، شماره ۲۸۰، تلفن: ۲۲۶۷۰۳۳۳

دولت آفتاب: اندیشه سیاسی و سیره حکومتی علی (ع)

مؤلف: مصطفی دلشاد تهرانی • طراحی جلد: سیامک فیلیزاده / نظر

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: نگارش، قم

نوبت چاپ: چاپ چهارم؛ چاپ اول ناشر، پاییز ۱۳۷۹ • چاپ دوم ناشر، پاییز ۱۳۸۰

چاپ سوم ناشر، تابستان ۱۳۸۷

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه • قیمت: ۶۵۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴-۹۲۷۵۳-۵-۵ ISBN: 964-92753-5-5

دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۲۴ -)
دولت آفتاب: اندیشه سیاسی و سیره حکومتی علی (ع) / مصطفی دلشاد تهرانی، تهران: دریا، ۱۳۷۹، ۵۴۵ ص.

ج ۲

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

چاپ قبلی: خانه اندیشه جوان، ۱۳۷۷.

کتابنامه: ص [۵۳۱] - ۵۴۵

۱. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. سیاست.

الف عنوان

ب عنوان: اندیشه سیاسی و سیره حکومتی علی (ع)

۲۹۷ / ۹۵۱

BP ۳۸ / ۰۹ ۹۵۸

۵۴۴۲ - ۷۷ م

کتابخانه ملی ایران

فهرست مطالب

۱۵	پیشگفتار
۲۵	مقدمات: شکل‌گیری دولت آفتاب
۲۷	تحولات عصر خلفا و مشکلات دولت آفتاب
۲۸	تحولات سیاسی
۳۳	تحولات اجتماعی
۳۷	تحولات فرهنگی
۴۲	تحولات اقتصادی
۴۸	شورش مردم بر عثمان
۵۳	درخواست بیعت با امام علی (ع)
۵۹	دولت آفتاب در حاکمیت
۶۲	پی‌نوشتها

دولت آفتاب: اندیشه سیاسی و سیره حکومتی علی (ع) ۷۳

بخش اول: دولت	۷۵
مفهوم دولت	۷۷
جایگاه دولت در اندیشه سیاسی امام علی (ع)	۸۲
ماهیت دولت اسلامی	۹۲
اهداف دولت اسلامی	۹۸
پی نوشتها	۱۰۶

بخش دوم: بیعت	۱۱۱
مفهوم سیاسی و حکومتی بیعت	۱۱۳
جایگاه بیعت	۱۱۸
شکل بیعت و آرای عمومی	۱۲۰
بیعت اختیاری و بیعت اجباری	۱۲۱
پی نوشتها	۱۲۳

بخش سوم: زمامداران	۱۲۵
اوصاف و شروط زمامداران	۱۲۷
عقل و خردمندی و درایت	۱۳۰
علم	۱۳۱
عدالت	۱۳۶
قوت	۱۴۰
آلوده نبودن به خصلتهای ناپسند	۱۴۱

لزوم زهد برای زمامداران	۱۴۸
دنیا چیست؟	۱۵۳
درک صحیح دنیا	۱۵۵
تفسیر زهد	۱۶۲
لزوم تقوا برای زمامداران	۱۶۶
اهمیت تقوا در اداره امور	۱۶۷
تأکید امیرمؤمنان علی (ع) بر پروا پیشگی زمامداران و کارگزاران	۱۶۹
مردمی بودن زمامداران	۱۷۳
فروتنی در برابر مردم	۱۷۴
پرهیز از امتیاز نسبت به مردم	۱۷۵
پرهیز از فاصله گرفتن از مردم	۱۷۶
پرهیز از تشریفات	۱۷۷
شریک بودن در سختیهای مردم	۱۷۸
پرهیز از احتجاج	۱۸۰
راه و رسم امیرمؤمنان علی (ع)	۱۸۱
پیامدهای احتجاج	۱۸۳
اخلاق سیاسی زمامداران	۱۸۶
راه و رسم امیرمؤمنان علی (ع)	۱۸۶
صراحت و صداقت	۱۸۸
وظایف زمامداران	۱۹۰
اقامه حق و دفع باطل	۱۹۰
برپاساختن نشانه های دین	۱۹۱
آشکار کردن اصلاح در سرزمین	۱۹۲

۲۴۰	جلوه‌های سعه صدر
۲۴۵	اصل عدالت
۲۴۸	متّصف بودن زمامداران و مدیران به صفت عدالت
۲۴۹	قرار دادن هرکس در جایگاه مناسب خودش براساس شایستگی‌هایش
۲۵۱	عدالت محور سیاستگذاریها
۲۵۴	حفظ ارزشها با تحقّق عدالت
۲۵۷	اصلاح امور با تحقّق عدالت اقتصادی
۲۵۹	تضمین سلامت امور با عدالت حقوقی و قضایی
۲۶۰	عدالت در نظارت و ارزشیابی در مدیریت
۲۶۲	اصل رفق و مدارا
۲۶۳	رفق و مدارا اساس اداره امور
۲۶۴	نقش رفق و مدارا در توفیق اداره امور
۲۶۷	اصل میانه‌روی
۲۶۷	میانه‌روی اساس همه امور
۲۷۰	تأکید بر میانه‌روی در اداره امور
۲۷۳	اصل برپاداشتن حق
۲۷۵	حق‌گرایی برترین معیار در سیاست و مدیریت
۲۷۵	توصیف حق و عمل به آن
۲۷۵	مقدّم داشتن حق بر منافع شخصی و گروهی
۲۷۶	پایبندی به حق و پایداری در آن
۲۷۷	انتقادپذیری، شرط برپاداشتن حق
۲۷۸	قاطعیّت و سازش‌ناپذیری در برپاداشتن حق
۲۸۰	اصل نظم و انضباط

۱۹۲	ایجاد امنیت و رفاه و آسایش
۱۹۳	برپاداشتن حدود الهی
۱۹۴	ایجاد عدالت و فقرزدایی
۱۹۵	ابلاغ موعظه و نصیحت و ارشاد مردمان
۱۹۶	احیای سنتهای درست و در هم شکستن سنتهای غلط
۱۹۷	دادن سهمها و بهره‌ها به حق و توزیع عادلانه درآمدها
۱۹۸	افزایش درآمدها و تأمین همه نیازها به درستی
۱۹۸	تعلیم و آموزش مردمان
۱۹۹	تربیت و رشد دادن اخلاق و فضایل اخلاقی در مردمان
۲۰۰	پی‌نوشتها
۲۰۹	بخش چهارم: اقبال و ادبار دولتها
۲۱۱	سنتهای حاکم بر دولتها
۲۱۳	عوامل اقبال و ادبار دولتها
۲۱۴	سرمآمد و امتداد دولتها
۲۱۷	ظلم، علّت اصلی هلاکت دولتها
۲۲۲	عزّت و ذلّت دولتها، و عظمت و انحطاط ملتها
۲۳۱	پی‌نوشتها
۲۳۵	بخش پنجم: اصول اداره امور
۲۳۷	اصل سعه صدر
۲۳۸	سعه صدر لازمه صلاحیت اداره امور
۲۳۹	حقیقت سعه صدر

۲۸۰	سازماندهی
۲۸۱	مسئولیت خواهی
۲۸۲	برنامه ریزی
۲۸۲	جلوگیری از تداخل مسئولیتها و وظایف
۲۸۴	اصل مساوات
۲۸۷	تأکید بر رعایت مساوات در اداره امور
۲۹۰	مساوات در برابر قانون
۲۹۴	اصل نفی سلطه
۲۹۴	تأکید بر نفی سلطه در اداره امور
۲۹۶	ملازمه سلطه گری و تباهاگری
۲۹۸	حساسیت امام (ع) در نفی سلطه گری
۳۰۳	اصل نفی استیثار
۳۰۳	استیثار علت اصلی تباهی و هلاکت
۳۰۵	تأکید بر نفی استیثار
۳۰۷	سیره علی (ع) در زدودن استیثار
۳۱۱	اصل پابندی به عهد و پیمان
۳۱۲	پابندی به عهد و پیمان عامل الفت و سیادت
۳۱۴	اسباب تحقق پابندی به عهد و پیمان
۳۱۴	راستی و صداقت
۳۱۵	همسویی سخن و عمل
۳۱۶	نفی خیانت و بی وفایی
۳۲۰	اصل پرهیز از شتابزدگی و سستی
۳۲۱	پرهیز از شتابزدگی در امور

۳۲۶	پرهیز از سستی در امور
۳۲۷	مشی امام علی (ع) و پیروان او
۳۲۹	اصل مشورت در امور
۳۳۱	نقش اساسی مشورت در اداره امور
۳۳۳	آداب مشورت
۳۴۰	اصل آینده نگری و عاقبت اندیشی
۳۴۳	موضع امام (ع) در برابر ابوسفیان پس از رحلت پیامبر (ص) و ماجرای سقیفه
۳۴۴	موضع امام (ع) پس از رحلت پیامبر (ص) برای حفظ اساس موضع امام (ع) پس از رحلت پیامبر (ص) در یاری اسلام و مسلمانان
۳۴۸	موضع امام (ع) در ماجرای شورش مردم بر عثمان
۳۴۹	موضع امام (ع) در برابر تقاضای مردم برای بیعت با وی پس از کشته شدن عثمان
۳۴۹	موضع امام (ع) در برابر پیمان شکنی طلحه و زبیر
۳۵۲	موضع امام (ع) در برخورد با خوارج پس از فرو نشاندن فتنه آنان
۳۵۴	پی نوشتها
۳۶۷	بخش ششم: نظام اداری
۳۶۹	جایگاه نظام اداری
۳۷۱	اهلیتها
۳۷۳	رعایت اهلیتها در مدیریت
۳۷۵	فاجعه بر سر کار آمدن نااهلان

۳۸۲	گزینش
۳۸۳	راه گزینش: شناخت و آزمون
۳۸۴	تأکید بر معیارگرایی در گزینشها
۳۸۵	میزانهای کلی در گزینش
۳۸۶	فرهینختگی
۳۸۷	پروا پیشگی
۳۸۹	تجربه کاری
۳۹۰	باحیایی
۳۹۲	پاکی و صلاحیت خانوادگی
۳۹۳	سابقه مسلمانی و دلبستگی دینی
۳۹۵	اماننداری
۳۹۶	کارایی و تأثیرگذاری
۳۹۸	گزینش فرماندهان و مدیران ارشد
۴۰۲	گزینش مسئولان دفتر و کاتبان
۴۰۴	گزینش قاضیان
۴۰۶	آموزش و تربیت
۴۰۸	لزوم آموزش و تربیت زمامداران و کارگزاران
۴۱۰	خطر مدیریت نابخردان و نابکاران
۴۱۳	مدیریت فرهینختگان
۴۱۵	آموزش و تربیت در نظام اداری امام علی (ع)
۴۳۰	پیشگامی در آموزش و تربیت و تربیت عملی
۴۳۲	تأمین زندگی و امنیت کاری
۴۳۳	تأکید امام علی (ع) در تأمین زندگی و امنیت کاری کارکنان

۴۳۴	دلیل لزوم تأمین کامل کارکنان
۴۳۸	نظارت، بازرسی، پیگیری
۴۴۰	راه و رسم امیرمؤمنان علی (ع)
۴۴۲	ضرورت نظارت، بازرسی و پیگیری
۴۴۳	شیوه نظارت و بازرسی
۴۴۵	نقش و جایگاه نظارت و بازرسی
۴۴۶	ویژگیهای بازرسان
۴۴۷	حسابخواهی و حسابرسی
۴۴۸	راه و رسم امیرمؤمنان علی (ع)
۴۴۹	دقت و شدت امیرمؤمنان علی (ع)
۴۵۵	ارزشیابی
۴۵۵	نقش اساسی ارزشیابی
۴۵۶	معیارگرایی در ارزشیابی
۴۶۰	تشویق و تنبیه، قدردانی و مجازات
۴۶۱	تشویق و قدردانی انگیزه تلاش و حرکت
۴۶۳	مشی امیرمؤمنان علی (ع)
۴۶۸	آداب تشویق و تنبیه و قدردانی و مجازات
۴۶۹	فراهم کردن زمینه اصلاح و پیشگیری از بروز خلاف
۴۶۹	عمل به موقع و بجا
۴۷۰	رعایت حد و اندازه
۴۷۱	تعلق تشویق و تنبیه به عمل و صفت
۴۷۲	زدودن بدیها با رشد دادن خوبیها
۴۷۳	رفتار کارگزاران با مردم

پیشگفتار

۴۷۵	تأکید بر حرمت مردمان
۴۸۰	مبانی اصلاح رفتار کارگزاران با مردمان
۴۸۱	بینش کارگزاران نسبت به کارگزاری
۴۸۲	احساس رضایت شغلی در برخورداری از امنیت و تأمین کافی
۴۸۳	وظایف کارگزاران در رفتار با مردمان
۴۹۱	دقت و سرعت در کار
۴۹۱	دقت در نظام اداری
۴۹۷	سرعت در نظام اداری
۵۰۱	رعایت انصاف
۵۰۲	معنا و مفهوم انصاف
۵۰۲	جایگاه و اهمیت انصاف
۵۰۶	فرمان به انصاف
۵۰۸	قطع ریشه‌های بی‌انصافی
۵۱۰	سیره امام علی (ع)
۵۱۵	پی‌نوشتها

پیشگفتار

«دولت آفتاب» عنوانی است برای ارائه بخشهایی از اندیشه سیاسی حکیمانه و سیره حکومتی پسندیده امیرمؤمنان علی (ع) که برخاسته از قرآن کریم و اندیشه و سیره پیامبر اکرم (ص) است.

۱. این مباحث در دو دفتر تنظیم شده است. در دفتر اول - که در پیش روی دارید - پس از مروری در شکل‌گیری دولت امیرمؤمنان علی (ع) به بحث درباره دولت و بیعت و مفهوم و جایگاه و ماهیت و اهداف آنها پرداخته شده، سپس زمامداران و اوصاف و شروط ایشان و مهمترین لوازم زمامداری در اندیشه و سیره علی (ع) مطرح شده است. آنگاه مسأله اقبال و ادبار دولتها و اینکه عوامل بقا و پایداری دولتها یا فنا و نابودی آنها از نظر علی (ع) چیست و عزت و ذلت دولتها از دیدگاه امام علی (ع) در چه چیز است. سپس اصول اداره امور، یعنی اصولی برخاسته از اندیشه سیاسی و سیره حکومتی امام علی (ع) برای مدیریت ارائه شده است که پایبندی به این اصول در اداره امور مایه راستی، دادگری، پابرجایی و سیر به سوی اهداف الهی دولت اسلامی است؛ و آنگاه نظام اداری در اندیشه و سیره امام علی (ع) و ویژگیها و مختصات آن و ساختار و سازمان آن در دولت آفتاب مطرح شده است. در دفتر دوم این مجموعه که در پی خواهد آمد به نظام مالی و اقتصادی؛ نظام حقوقی؛ دولت و ملت؛ دفاع و جهاد و صلح؛ نظام

اطلاعاتی و نظام قضایی پرداخته شده است.

۲. رویکرد به اندیشه سیاسی و سیره حکومتی امام علی (ع) از همان دوران حکومت حضرت آغاز شده است و دوست و دشمن بدان توجه نموده‌اند تا جایی که معاویه نیز در همان دوران از برخی اصحاب امام علی (ع) می‌خواست تا برای او از سیره علی (ع) سخن گویند و آنچه را دیده بودند بازگو نمایند. اما رویکرد همه‌جانبه به اندیشه و سیره امیرمؤمنان علی (ع) هنوز صورت نگرفته است و امید است این کار به طور همه‌جانبه انجام شود.

۳. در طول تاریخ بسیاری از بزرگان شیعه و سنی در کتابهایی مستقل یا در ضمن تألیفات تاریخی، ادبی، حدیثی، تفسیری، کلامی و فقهی خود مطالبی را درباره اندیشه و سیره امام علی (ع) آورده‌اند، چنان‌که این بزرگان:

- ابوالفضل نصر بن مزاحم منقری، درگذشته به سال ۲۱۲ هجری، در کتاب وقعة صفین.

- ابوعبید قاسم بن سلام هروی، درگذشته به سال ۲۲۴ هجری، در کتاب الاموال.

- ابو عبدالله محمد بن سعد، درگذشته به سال ۲۳۰ هجری، در کتاب الطبقات الکبری.

- ابوجعفر محمد بن عبدالله اسکافی، درگذشته به سال ۲۴۰ هجری، در کتاب المعیار والموازنة.

- ابو عثمان عمرو بن بحر جاحظ، درگذشته به سال ۲۵۵ هجری، در دو کتاب البیان والتبيين، و مائة كلمة لامير المؤمنين علي بن أبي طالب.

- ابو محمد عبدالله بن مسلم بن قتيبة دینوری، درگذشته به سال ۲۷۶ هجری، در کتابهای خود از جمله الامامة والسياسة، عيون الاخبار، و المعارف.

- ابوالحسن احمد بن يحيى بلاذري، درگذشته به سال ۲۷۹ هجری، در کتاب أنساب الاشراف.

- ابوبکر عبدالله بن محمد معروف به ابن ابی الدنيا، درگذشته به سال ۲۸۱ هجری، در کتاب مقتل الامام أمير المؤمنين علي بن أبي طالب (ع).

- ابوحنيفة احمد بن داود دینوری، درگذشته به سال ۲۸۲ هجری، در کتاب الأخبار الطوال.

- ابواسحاق ابراهيم بن محمد کوفی معروف به ابن هلال ثقفی، درگذشته به سال ۲۸۳ هجری، در کتاب الفارات. وی در تألیف خود دو بخش بسیار درخور توجه و خواندنی با عنوان «سيرة علي (ع) في بيت المال» (سیره و روش علی (ع) در بیت المال) و «سيرة علي في نفسه» (سیره و رفتار علی (ع) با خود) آورده است.

- احمد بن ابی یعقوب بن جعفر بن واضح یعقوبی، درگذشته به سال ۲۸۴ هجری، در کتاب تاریخ البیعوبی.

- ابوجعفر محمد بن حسن بن فروخ صفار، درگذشته به سال ۲۹۰ هجری، در کتاب بصائر الدرجات الكبرى في فضائل آل محمد (ع).

- ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب نساہی، درگذشته به سال ۳۰۳ هجری، در کتاب خصائص امير المؤمنين علي بن أبي طالب كرم الله وجهه.

- ابوجعفر محمد بن جریر طبری، درگذشته به سال ۳۱۰ هجری، در کتاب تاریخ الرسل والملوك (تاریخ الطبری).

- ابو محمد احمد بن اعثم کوفی، درگذشته به سال ۳۱۴ هجری، در کتاب الفتوح.

- ابو عمر احمد بن محمد بن عبد ربّه اندلسی، درگذشته به سال ۳۲۸ هجری، در کتاب العقد الفرید.

- ابوجعفر محمد بن یعقوب کلینی، درگذشته به سال ۳۲۹ هجری، در کتاب الکافی.

- ابوالحسن علی بن حسین مسعودی، درگذشته به سال ۳۴۶ هجری، در تألیفات

خود از جمله اثبات الوصية للامام علي بن أبي طالب (ع)، و مروج الذهب و معادن الجواهر.

- ابو الفرج علی بن حسین بن محمد اصفهانی، درگذشته به سال ۳۵۶ هجری، در دو کتاب الأغانی، و مقاتل الطالبیین.

- ابو حنیفه نعمان بن محمد تمیمی، درگذشته به سال ۳۶۳ هجری، در دو کتاب دعائم الاسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضايا و الاحکام، و شهاب الاخبار فی فضائل الائمة الاطهار.

- ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی معروف به صدوق، درگذشته به سال ۳۸۱ هجری، در تألیفات خود از جمله الامالی، التوحید، الخصال، علل الشرایع، عیون اخبار الرضا، کمال الدین و تمام النعمة، معانی الاخبار، و من لا یحضره الفقیه.

- ابو محمد حسن بن علی بن حسین بن شعبه حرّانی، از عالمان قرن چهارم، در کتاب تحف العقول عن آل الرسول.

- ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم طبری امامی، از عالمان قرن چهارم، در دو کتاب دلائل الامامة، و المسترشد فی امامة امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام.

- ابو الحسن محمد بن حسین معروف به شریف رضی، درگذشته به سال ۴۰۶ هجری، در دو کتاب خصائص امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (ع)، و نهج البلاغة.

- ابو عبدالله محمد بن نعمان بغدادی ملقب به مفید، درگذشته به سال ۴۱۳ هجری، در تألیفات خود از جمله الاختصاص، الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، الامالی، الجمل و النصر لسیّد العترة فی حرب البصرة.

- ابو نعیم احمد بن عبدالله بن احمد اصفهانی، درگذشته به سال ۴۳۰ هجری، در دو کتاب حلیة الاولیاء و طبقات الاصفیاء، و النور المشتعل من کتاب ما نزل من القرآن فی علی علیه السلام.

- محمد بن علی بن عثمان کراجکی، درگذشته به سال ۴۴۹ هجری، در کتاب کنز الفوائد.

- ابو عبدالله محمد بن سلامه قضاعی، درگذشته به سال ۴۵۴ هجری، در کتاب دستور

معالم الحکم و مآثور مکارم الشیم من کلام امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب کرم الله وجهه.
- ابو جعفر محمد بن حسن طوسی، درگذشته به سال ۴۶۰ هجری، در تألیفات خود از جمله اختیار معرفة الرجال (رجال الکشی)، الامالی، تلخیص الشافی، تهذیب الاحکام، و النهاية فی مجرد الفقه و الفتاوی.

- ابو بکر احمد بن علی معروف به خطیب بغدادی، درگذشته به سال ۴۶۳ هجری، در کتاب تاریخ بغداد أو مدینة السلام.

- ابو الحسن علی بن محمد شافعی معروف به ابن مغازلی، درگذشته به سال ۴۳۸ هجری، در کتاب مناقب الامام علی بن ابی طالب (ع).

- امین الاسلام ابوعلی فضل بن حسن طبرسی، درگذشته به سال ۵۴۸ هجری، در کتاب اعلام الوری بأعلام الهدی.

- عبدالواحد تمیمی آمدی، درگذشته به سال ۵۵۰ هجری، در کتاب غررالحکم و دررالکلم.

- ابوالمؤید موفق بن احمد حنفی معروف به اخطب خوارزم یا خوارزمی، درگذشته به سال ۵۶۸ هجری، در کتاب المناقب.

- ابو القاسم علی بن حسن معروف به ابن عساکر، درگذشته به سال ۵۷۱ هجری، در کتاب تاریخ مدینة دمشق.

- ابو جعفر محمد بن علی بن شهر آشوب، درگذشته به سال ۵۸۸ هجری، در کتاب مناقب آل ابی طالب.

- عمادالدین ابو جعفر محمد بن ابی القاسم طبری، از عالمان قرن ششم، در کتاب بشارة المصطفی لشیعة المرتضی.

- ابو منصور احمد بن علی بن ابی طالب طبرسی، از عالمان قرن ششم، در کتاب الاحتجاج علی أهل اللجاج.

- عزالدین ابو الحسن علی بن محمد معروف به ابن اثیر، درگذشته به سال ۶۳۰

هجری، در دو کتاب الكامل فی التاریخ، و اسد الغابة فی معرفة الصحابة.

- شمس الدین ابوالمظفر یوسف بن قزاوغلی معروف به سبط ابن جوزی، در گذشته به سال ۶۵۴ هجری، در کتاب تذکرة الخواص.

- عزالدین عبدالحمید بن هبة الله ابن ابی الحدید معتزلی، در گذشته به سال ۶۵۶ هجری، در کتاب شرح نهج البلاغة.

- ابوعبدالله محمد بن یوسف بن محمد قرشی کنجی شافعی، در گذشته به سال ۶۵۸ هجری، در کتاب کفاية الطالب فی مناقب علی بن أبی طالب (ع).

- کمال الدین میثم بن علی بن میثم بحرانی، در گذشته به سال ۶۸۱ هجری، در کتاب شرح نهج البلاغة.

- ابوالحسن علی بن عیسی اربلی، در گذشته به سال ۶۹۳ هجری، در کتاب کشف الغمة فی معرفة الائمة.

- محب الدین ابوجعفر احمد بن عبدالله طبری، در گذشته به سال ۶۹۴ هجری، در دو کتاب ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القری، و الریاض النضرة فی مناقب العشرة المبشرين بالجنة.

- جمال الدین حسن بن یوسف مطهر حلّی، در گذشته به سال ۷۲۶ هجری، در تألیفات خود از جمله کشف الیقین فی فضائل أمير المؤمنين (ع)، و نهج الحق و کشف الصدق.

- شهاب الدین احمد بن عبدالوهاب نویری، در گذشته به سال ۷۳۳ هجری، در کتاب نهاية الارب فی فنون الادب.

- احمد بن علی قَلَقَشَنَدی، در گذشته به سال ۸۲۱ هجری، در دو کتاب صبح الأعشى فی صناعة الإنشاء، و مآثر الانافة فی معالم الخلافة.

- شمس الدین ابوالخیر محمد بن محمد دمشقی شافعی معروف به ابن جزری، در گذشته به سال ۸۳۳ هجری، در کتاب أسمى المناقب فی تهذیب أسمى المطالب فی

مناقب الامام أمير المؤمنين علی بن أبی طالب (ع).

- محمدباقر مجلسی، در گذشته به سال ۱۱۱۰ هجری، در کتاب بحار الانوار الجامعة

لعلوم الائمة الاطهار.

و نیز جز این بزرگان.

۴. در تألیف حاضر پاره‌ای از سخنان و مواضع و رفتارهای امام علی (ع) چند بار در جاهای گوناگون آورده شده است و این کار به دلیل وجه مختلف در سخنان و مواضع و رفتارهای امام علی (ع) و استفاده از آنها با رویکردهای گوناگون بدانها بوده است و تکرار به معنای متعارف آن نیست.

۵. نام کتاب را و امدا را برادر گرامی ام جناب آقای محسن عابدی هستم که ضمن قدردانی، برای ایشان آرزوی سلامت و توفیق بیشتر دارم.

۶. امیدوارم که این مختصر بتواند گوشه‌هایی از اندیشه سیاسی و سیره حکومتی امام علی (ع) را که راه روشن سیاست و حکومت است، ارائه نماید.

صبح دولت می‌دمد کو جام همچون آفتاب

فرستی زین به کجا باشد بده جام شراب

والسلام علی من یرحم الحق لذات الحق

و یسعی لإقامة حدود الله و العدل

مصطفی دلشاد تهرانی

« الف »

اثبات الوصية للامام على بن أبي طالب (ع)، أبو الحسن على بن الحسين المسعودي (ت ٣٤٦ ق)،
المكتبة المرتضوية، النجف.

الاحتجاج على أهل اللجاج، أبو منصور احمد بن على بن أبي طالب الطبرسي (از عالمان قرن
ششم)، نشر المرتضى، مشهد، ١٤٠٣ ق.

اختيار معرفة الرجال (رجال الكشي)، أبو جعفر محمد بن الحسن الطوسي (ت ٤٦٠ ق)، صححه
وعلق عليه و قدّم له حسن المصطفوي، انتشارات دانشگاه مشهد، ١٣٤٨ ش.

الارشاد في معرفة حجج الله على العباد، أبو عبدالله محمد بن النعمان البغدادي الملقب بالمفيد (ت
٤١٣ ق)، صححه و أخرجه السيد كاظم الموسوي الميامي، دار الكتب الاسلامية،
طهران، ١٣٧٧ ق.

الاستيعاب في اسماء الاصحاب، يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبد البر القرطبي (ت ٤٦٣ ق)،
بهامش الاصابة، دار الكتاب العربي، بيروت.

اسد الغابة في معرفة الصحابة، عز الدين أبو الحسن على بن محمد المعروف بابن الاثير (ت ٦٣٠
ق)، دار الفكر، بيروت، ١٤٠٩ ق.

الاصابة في تمييز الصحابة، شهاب الدين احمد ابن حجر العسقلاني (ت ٨٥٢ ق)، دار الكتاب
العربي، بيروت.

الأغاني، أبو الفرج على بن الحسين بن محمد الاصفهاني (ت ٣٥٦ ق)، شرحه و كتب هوامشه
عبد علي مهنا و سمير جابر، الطبعة الاولى، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٠٧ ق.

أقرب الموارد، سعيد الخوري الشرتوني (ت ۱۳۳۰ ق)، مكتبة المرعشي النجفي، قم، ۱۴۰۳ ق.
الامالي، أبو جعفر محمد بن الحسن الطوسي (ت ۴۶۰ ق)، قدّم له السيد محمدصادق بحر العلوم، المطبعة الحيدرية، النجف.

الامالي، أبو جعفر محمد بن علي بن الحسين بن بابويه القمي (الصدوق) (ت ۳۸۱ ق)، مؤسسة الاعلمي للمطبوعات، بيروت، ۱۴۰۰ ق.

الامالي، أبو علي اسماعيل بن القاسم القالي البغدادي (ت ۳۵۶ ق)، دار الكتاب العربي، بيروت.
الامامة والسياسة، أبو محمد عبدالله بن مسلم بن قتيبة الدينوري (ت ۲۷۶ ق)، مكتبة الحلبي، مصر، ۱۳۸۸ ق.

امام علي بن أبي طالب (ع)، عبدالفتاح عبدالمقصود، ترجمة سيد محمد مهدي جعفری، چاپ دوم، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۵۴ ش.

امام علی، صدای عدالت انسانی، جرج جرداق، ترجمة سيد هادی خسروشاهی، مؤسسه مطبوعاتی فراهانی، ۱۳۴۴ ش.

الاموال، أبو عبد القاسم بن سلام الهروي (ت ۲۲۴ ق)، تحقيق و تعليق محمد خليل هراس، الطبعة الثانية، دار الفكر، بيروت، ۱۴۰۸ ق.

أنساب الاشراف، أبو الحسن احمد بن يحيى البلاذري (ت ۲۷۹ ق)، حققه و قدّم له سهيل زكار، رياض زركلي. الطبعة الاولى، دار الفكر، بيروت، ۱۴۱۷ ق.

انقلاب فرهنگي، نشریه امور پژوهشی، شماره ۵، ۱۳۵۹ ش.
الاوائل، ابو هلال الحسن بن عبدالله بن سهل العسكري (ت ۳۹۵ ق)، الطبعة الاولى، دار الكتب العلمية، بيروت، ۱۴۰۷ ق.

« ب »

بحار الانوار الجامعة لعلوم الائمة الأطهار، محمد باقر المجلسي (ت ۱۱۱۰ ق)، الطبعة الثانية، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ ق.

برترین هدف در برترین نهاد (پرتوی از زندگی امام حسین علیه السلام)، عبدالله علایلی، ترجمة سيد محمد مهدي جعفری، چاپ اول، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و

ارشاد اسلامی، ۱۳۷۱ ش.

بهج الصباغة فی شرح نهج البلاغة، محمدتقی التستری (ت ۱۳۷۴ ش)، الطبعة الاولى، دار اميرکبير للنشر، ۱۴۱۸ ق.

« پ »

پرتوی از نهج البلاغة، سيد محمد مهدي جعفری، پژوهش و برگردان و ویراستاری با استفاده از ترجمه سيد محمود طالقانی، چاپ اول، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۲ ش.

« ت »

تاریخ تحول دولت و خلافت از برآمدن اسلام تا پرافتادن سفیانیان، رسول جعفریان، چاپ اول، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۳ ش.

تاریخ الرسل والملوک (تاریخ الطبری)، أبو جعفر محمد بن جریر الطبری (ت ۳۱۰ ق)، تحقیق محمد أبو الفضل ابراهیم، الطبعة الرابعة، دار المعارف، القاهرة، ۱۹۷۹ م.

تاریخ سیاسی اسلام، ج ۲، تاریخ خلفا از رحلت پیامبر تا زوال امویان، رسول جعفریان، چاپ اول، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴ ش.

تاریخ فخری در آداب ملکداری و دولتهای اسلامی، محمد بن علی بن طباطبا (ابن طقطقی) (ت ۷۰۹ ق)، ترجمة محمد وحید گلپایگانی، چاپ دوم، بنگاه ترجمه و نشر کتاب،

۱۳۶۰ ش.

التاریخ الكبير، أبو عبدالله محمد بن اسماعيل البخاری (ت ۲۵۶ ق)، دار الفكر، بيروت، ۱۴۰۷ ق.

تاریخ المدينة المنورة، أبو زيد عمر بن شبة النميري (ت ۲۶۲ ق)، حققه فهيم محمد شلتوت، الطبعة الاولى، دار التراث، بيروت، ۱۴۱۰ ق.

تاریخ یعقوبی، احمد بن أبي یعقوب بن جعفر بن واضح یعقوبی (ت ۲۸۴ ق)، دار صادر، بيروت.

تحف العقول عن آل الرسول، أبو محمد الحسن بن علي بن الحسين بن شعبة الحرّاني (از عالمان قرن چهارم)، مكتبة بصيرتي، قم، ١٣٩٤ ق.

الترغيب و الترهيب، ركن الدين عبدالعظيم بن عبدالقوي المنذري (ت ٦٥٦ ق)، الطبعة الثالثة، دار احياء التراث العربي، بيروت، ١٣٨٨ ق.

التعريفات، الشريف علي بن محمد الجرجاني (ت ٨١٦ ق)، تحقيق عبدالرحمن عميرة، عالم الكتب، بيروت، ١٤٠٧ ق.

تفسير سورة حمد، امام روح الله موسوي خميني (ت ١٣٦٨ ش)، دفتر انتشارات اسلامي، قم.

تفسير العياشي، أبو النضر محمد بن مسعود السلمى العياشي (ت ٣٢٠ ق)، تحقيق هاشم الرسولي المحلاتي، المكتبة العلمية الاسلامية، طهران.

تفسير المنار، محمد رشيد رضا (ت ١٣٥٤ ق)، الطبعة الثانية، دار المعرفة، بيروت.

تنبيه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعة ورام)، أبو الحسن ورام بن أبي فراس المالكي (ت ٦٠٥ ق)، دار صعب، دار التعارف، بيروت.

تنقيح المقال في علم الرجال، عبدالله بن محمد حسن المامقاني (ت ١٣٥١ ق)، المطبعة المرتضوية، النجف، ١٣٥٢ ق.

تهذيب الاحكام، أبو جعفر محمد بن الحسن الطوسي (ت ٤٦٠ ق)، حقه و علّق عليه السيد حسن الخرسان، دار الكتب الاسلامية، طهران، ١٣٩٠ ق.

« ج »

جامع البيان في تفسير القرآن (تفسير الطبري)، أبو جعفر محمد بن جرير الطبري (ت ٣١٠ ق)،

الطبعة الاولى، بلاق، مصر، ١٣٢٣ ق. افست دار المعرفة، بيروت، ١٤٠٦ ق.

الجرج و التعديل، أبو محمد عبدالرحمن بن أبي حاتم الرازي (ت ٣٢٧ ق)، الطبعة الاولى، مطبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية، حيدرآباد الدكن.

الجمال و النصرة لسيد العترة في حرب البصرة، أبو عبدالله محمد بن النعمان البغدادي الملقب بالمقيّد (ت ٤١٣ ق)، تحقيق السيد علي ميرشرقي، الطبعة الاولى، مكتب الاعلام الاسلامي، قم، ١٤١٣ ق.

جهاد اكبر يا مبارزه با نفس، امام روح الله موسوي خميني (ت ١٣٦٨ ش)، چاپ چهارم، مؤسسه تنظيم و نشر آثار امام خميني، ١٣٧٤ ش.

« چ »

چهل حديث، امام روح الله موسوي خميني (ت ١٣٦٨ ش)، چاپ ششم، مؤسسه تنظيم و نشر آثار امام خميني، ١٣٧٤ ش.

« ح »

حلية الاولياء و طبقات الاصفياء، أبو نعيم احمد بن عبدالله بن احمد الاصبهاني (ت ٤٣٠ ق)، دار الفكر، بيروت.

الحياة، محمدرضا حكيمي، محمد الحكيمي، علي الحكيمي، ج ٣، الطبعة الاولى، مكتب النشر الثقافة الاسلامية، طهران، ١٤٠٨ ق.

« خ »

الخصال، أبو جعفر محمد بن علي بن الحسين بن بابويه القمي (الصدوق) (ت ٣٨١ ق)، صحّحه و علّق عليه علي اكبر الغفاري، مكتبة الصدوق، طهران، ١٣٨٩ ق.

« د »

دائرة المعارف تشيع، زير نظر احمد صدر حاج سيد جوادى، كامران فاني، بهاء الدين خرمشاهي، چاپ اول، نشر سعيد محبتي، ١٣٧١-١٣٧٧ ش.

دراسات في ولاية الفقيه و فقه الدولة الاسلامية، حسينعلي منتظري، الطبعة الاولى، المركز العالمي للدراسات الاسلامية، قم، ١٤٠٨ ق.

دستور معالم الحكم و مآثور مكارم الشيم من كلام أميرالمومنين على بن أبي طالب كرم الله وجهه، أبو عبدالله محمد بن سلامة القضاغي (ت ٤٥٤ ق)، مطبعة السعادة، مصر، ١٣٣٢ ق.

دعائم الاسلام و ذكر الحلال و الحرام و القضايا و الاحكام، أبوحنيفة النعمان بن محمد التميمي المغربي (ت ٣٦٣ ق)، تحقيق آصف علي اصغر فيضي، دار المعارف، القاهرة، ١٢٨٩ ق.

ده گفتار، مرتضى مطهرى (ت ١٣٥٨ ش)، انتشارات حكمت.

ديوان الامام على بن أبي طالب (ع)، جمع و ترتيب عبدالعزيز الكرم، انتشارات كتابخانه اروميه، قم.
ديوان المبتدأ و الخبر في تاريخ العرب و البربر و من عاصرهم من ذوى الشأن الأكبر (تاريخ ابن خلدون)، عبدالرحمن بن محمد بن خلدون (ت ٨٠٨ ق)، تحقيق خليل شمادة و سهيل زكّار، الطبعة الثانية، دار الفكر، بيروت، ١٤٠٨ ق.

« ر »

روضة الواعظين، أبوعلی محمد بن فتال النيسابوری (ت ٥٠٨ ق)، الطبعة الاولى، مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، بيروت، ١٤٠٦ ق.

« س »

سفينة البحار و مدينة الحكم و الآثار، عباس بن محمدرضا القمي (ت ١٣٥٩ ق)، مؤسسة انتشارات فراهانى، تهران.

سموّ المعنى فى سموّ الذات أو أشعة من حياة الحسين، عبدالله العلابلى، الطبعة الرابعة، دار الجديد، بيروت، ١٩٩٦ ق.

سنن الترمذی، أبو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذی (ت ٢٧٩ ق)، دار الفكر، بيروت.

السنن الكبرى، أبوبكر احمد بن الحسين البيهقي (ت ٤٥٨ ق)، دار المعرفة، بيروت.

السياسة الشرعية فى اصلاح الراعى و الرعية، تقى الدين أبو العباس احمد بن تيمية (ت ٧٢٨ ق)،

صنعة أبويعلى القوسينى، محمد ايمن بن عبدالله بن حسن الشبراوى، الطبعة

الاولى، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٠٩ ق.

سير اعلام النبلاء، شمس الدين أبو عبدالله محمد بن احمد بن عثمان الذهبي (ت ٧٤٨ ق).

اشرف على تحقيق الكتاب و خرج أحاديثه شعيب الأرنؤوط، الطبعة الثامنة.

مؤسسة الرسالة، بيروت، ١٤١٢ ق.

« ش »

شرح حديث جنود عقل و جهل، امام روح الله موسى خمينى (ت ١٣٦٨ ش)، چاپ اول، مؤسسه تنظيم و نشر آثار امام خمينى، ١٣٧٧ ش.

شرح غرر الحكم و درر الكلم، جمال الدين محمد خوانسارى (ت ١١٢٥ ق)، با مقدمه و تصحيح و تعليق مير جلال الدين حسيني ارموى، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه تهران، ١٣٦٥ ش.

شرح نهج البلاغة، عزالدین عبدالحميد بن هبة الله ابن أبى الحديد المعتزلى (ت ٦٥٦ ق)، بتحقيق محمد أبو الفضل ابراهيم، الطبعة الاولى، دار احياء الكتب العربية، مصر، ١٣٧٨ ق.

شرح نهج البلاغة، كمال الدين ميثم بن على بن ميثم البحرانى (ت ٦٧٩ ق)، دفتر تبليغات اسلامى، قم، ١٣٦٢ ش.

شرح نهج البلاغة، محمد عبده (ت ١٣٢٣ ق)، الطبعة الاولى، دار البلاغة، بيروت، ١٤٠٩ ق.

« ص »

الصحاح، تاج اللغة و صحاح العربية، اسماعيل بن حماد الجوهري (ت ٣٩٣ ق)، الطبعة الرابعة، دار العلم للملايين، بيروت، ١٩٩٠ م.

صحيح البخارى، أبو عبدالله محمد بن اسماعيل البخارى (ت ٢٥٦ ق)، شرح و تحقيق قاسم الشماعى الرفاعى، الطبعة الاولى، دار القلم، بيروت، ١٤٠٧ ق.

صحيح مسلم، أبو الحسين مسلم بن الحجاج القشيري (ت ٢٦١ ق)، بشرح النووى، دار الكتاب العربى، بيروت، ١٤٠٧ ق.

صفة الصفوة، أبو الفرج عبدالرحمن بن على الجوزى (ت ٥٩٧ ق)، حققه و علّق عليه محمود فاخورى، خرج أحاديثه محمد رؤاس قلعه جى، الطبعة الرابعة، دار المعرفة،

بيروت، ١٤٠٦ ق.

« ض »

ضحى الاسلام: احمد امين (ت ١٣٧٣ ق)، الطبعة العاشرة، دار الكتاب العربى، بيروت.

« ط »

الطبقات: أبو عمرو خليفة بن خياط بن أبي هُبَيْرَة الليثى (خليفة العصفري) (ت ٢٤٠ ق)، حققه سهيل زكار، الطبعة الاولى، دار الفكر، بيروت، ١٤١٤ ق.

الطبقات الكبرى: أبو عبد الله محمد بن سعد (ت ٢٣٠ ق)، دار بيروت للطباعة والنشر، بيروت، ١٤٠٥ ق.

« ع »

المقد الفريد: أبو عمر احمد بن عبد ربه الاندلسى (ت ٣٢٨ ق)، شرحه و ضبطه و عنوان موضوعاته احمد امين، احمد الزين، ابراهيم الايبارى، الطبعة الاولى، دار الاندلس، بيروت، ١٤٠٨ ق.

حلل الشرايع: أبو جعفر محمد بن على بن الحسين بن بابويه القمى (الصدوق) (ت ٣٨١ ق)، قدّم له السيد محمدصادق بحر العلوم، الطبعة الثانية، المكتبة الحيدرية، النجف، ١٣٨٥-١٣٨٦ ق. افست دار احياء التراث العربى، بيروت.

« غ »

الغارات: أبو اسحاق ابراهيم بن محمد الكوفى المعروف بابن هلال الثقفى (ت ٢٨٣ ق)، حققه و علّق عليه السيد عبد الزهراء الحسينى الخطيب، الطبعة الاولى، دار الاضواء، بيروت ١٤٠٧ ق.

الغدير فى الكتاب والسنة والادب: عبد الحسين الامينى (ت ١٣٩٠ ق)، الطبعة الخامسة، دار الكتاب العربى، بيروت، ١٤٠٣ ق.

غرر الحكم و دررالكلم: عبد الواحد التميمى اليمدى (ت ٥٥٠ ق)، مؤسسة الاعلامى للمطبوعات، بيروت، ١٤٠٧ ق.

« ف »

الفتح الربانى و الفيض الرحمانى: محيى الدين أبو محمد عبد القادر الجيلانى (ت ٥٦١ ق)، دار الكتاب العربى، بيروت، ١٤٠٠ ق.

الفتوح: أبو محمد احمد بن أعثم الكوفى (ت ٣١٤ ق)، دار الندوة الجديدة، بيروت.

فتوح البلدان: أبو الحسن احمد بن يحيى البلاذرى (ت ٢٧٩ ق)، عنى بمراجعته و التعليق عليه رضوان محمد رضوان، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٣٩٨ ق.

فرهنگ فارسى: محمد معين (ت ١٣٥٠ ق)، چاپ چهارم، انتشارات اميركبير، ١٣٦٠ ش.

فى ظلال نهج البلاغة: محمد جواد مغنّية (ت ١٤٠١ ق)، الطبعة الثالثة، دار العلم للملايين، بيروت، ١٩٧٩ م.

« ق »

القاموس المحيط: مجد الدين محمد بن يعقوب الفيروزآبادى (ت ٨١٧ ق)، مطبعة السعادة، مصر ١٣٧١ ق.

قرآن مجيد: ترجمه محمد مهدى فولادوند، چاپ اول، دفتر مطالعات تاريخ و معارف اسلامى، ١٣٧٣ ش.

قوت القلوب فى معاملة المحبوب: أبوطالب محمد بن على المكي (ت ٣٨٦ ق)، دار الفكر، بيروت.

« ك »

الكافى: أبو جعفر محمد بن يعقوب الكلينى (ت ٣٢٩ ق)، صحّحه و علّق عليه على اكبر الغفارى، دار الكتب الاسلامية، طهران، ١٣٨٨ ق.

الكامل فى تاريخ: عز الدين أبو الحسن على بن محمد المعروف بابن الاثير (ت ٦٣٠ ق)، دار صادر، بيروت، ١٣٨٥ ق.

كتاب الخراج: أبويوسف القاضى يعقوب بن ابراهيم (ت ١٨٢ ق)، دار المعرفة، بيروت، ١٣٩٩ ق.

كتاب الرجال، أبو جعفر احمد بن أبي عبدالله البرقي (از عالمان قرن چهارم)، تصحيح السيد كاظم الموسوي الميامي، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۲ ش.

كتاب الرجال، تقي الدين الحسن بن علي بن داود الحلبي (ت ۷۰۷ ق)، حققه و قدّم له السيد محمدصادق آل بحر العلوم، المطبعة الحيدرية، النجف، ۱۳۹۲ ق.

كتاب الردة، أبو عبدالله محمد بن عمر الواقدي (ت ۲۰۷ ق)، تحقيق يحيى الجبوري، الطبعة الاولى، دار الغرب الاسلامي، ۱۴۱۰ ق.

كتاب سليم بن قيس (كتاب السقيفة)، سليم بن قيس الهلالي العامري الكوفي (ت حدود ۹۰ ق)، دار الفنون للطباعة و النشر و التوزيع، بيروت، ۱۴۰۰ ق.

كتاب العين، أبو عبدالرحمن الخليل بن احمد الفراهيدي (ت ۱۷۰ ق)، الطبعة الاولى، انتشارات اسوه، ۱۴۱۴ ق.

كشف المحجة لثمرة المهجة، رضي الدين أبو القاسم علي بن موسى ابن طاووس (ت ۶۶۴ ق)، تحقيق محمد الحسون، الطبعة الاولى، مركز النشر، مكتب الاعلام الاسلامي، قم، ۱۴۱۲ ق.

كنز العمال في احاديث الأقوال و الأفعال، علاء الدين بن حسام الدين المتفي الهندي (ت ۹۷۵ ق)، مؤسسة الرسالة، بيروت، ۱۴۰۹ ق.

كنز الفوائد، محمد بن علي بن عثمان الكراچكي (ت ۴۴۹ ق)، تحقيق عبدالله نعمة، دار الاضواء، بيروت، ۱۴۰۵ ق.

« ل »

لسان العرب، جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور (ت ۷۱۱ ق)، نسفه و علّق عليه و وضع فهرسه علي شيري، الطبعة الاولى، دار احياء التراث العربي، بيروت، ۱۴۰۸ ق.

لغتنامه دهخدا، علي اكبر دهخدا (ت ۱۳۳۴ ش)، چاپ اول، سازمان لغتنامه دهخدا، ۱۳۲۵-۱۳۵۲ ش.

« م »

مثنوی معنوی، جلال الدين محمد بلخي (مولوی) (ت ۶۷۲ ق)، به كوشش توفيق - ه. سبجاني، چاپ دوم، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامي، ۱۳۷۴ ش.

مثنویهای حکیم سنائی، أبوالمجد مجدود بن آدم (سنائی) (ت بين ۵۲۵ و ۵۴۵ ق)، به كوشش محمدتقي مدرس رضوي، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۸ ش.

مروج الذهب و معادن الجواهر، أبو الحسن علي بن الحسين المسعودي (ت ۳۴۶ ق)، دار الاندلس، بيروت.

مجمع البيان في تفسير القرآن، أمين الاسلام أبو علي الفضل بن الحسن الطبرسي (ت ۵۴۸ ق)، مكتبة المرعشي النجفي، قم، ۱۴۰۳ ق.

المحاسن، أبو جعفر احمد بن محمد بن خالد البرقي (ت ۲۸۰ ق)، به اهتمام جلال الدين الحسيني المحدث، دار الكتب الاسلامية، طهران، ۱۳۷۰ ق.

مختصر تاريخ دمشق لابن عساکر، جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور (ت ۷۱۱ ق)، الطبعة الاولى، دار الفكر، دمشق، ۱۴۰۴-۱۴۰۸ ق.

مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، حسين بن محمدتقي النوري الطبرسي (ت ۱۳۲۰ ق)، الطبعة الثانية، مؤسسة آل البيت لاحياء التراث، بيروت، ۱۴۰۸ ق.

المسترشد في امامة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب عليه السلام، أبو جعفر محمد بن جرير بن رستم الطبري الامامي (از عالمان قرن چهارم)، تحقيق احمد المحمودي، الطبعة الاولى، مؤسسة الثقافة الاسلامية، طهران، ۱۴۱۵ ق.

المستند، أبو عبدالله احمد بن محمد بن حنبل الشيباني (ت ۲۴۱ ق)، دار احياء التراث العربي، بيروت.

مشكاة الانوار في غرر الاخيار، رضي الدين أبو الفضل علي بن أبي نصر الطبرسي (ت اوایل سده هفتم)، الطبعة الثالثة، مؤسسة النور للمطبوعات، بيروت.

مصادر نهج البلاغة و أسانيده، السيد عبدالزهراء الحسيني الخطيب، الطبعة الثانية، مؤسسة الاعلمي للمطبوعات، بيروت، ۱۳۹۵ ق.

- المصنّف في الاحاديث والآثار**، أبوبكر عبدالله بن محمد بن أبي شيبة (ت ٢٣٥ ق)، تحقيق و تعليق سعيد محمد اللحام، الطبعة الاولى، دار الفكر، بيروت، ١٤٠٩ ق.
- مصيبت نامه**، فريدالدين أبو حامد محمد بن أبي بكر عطّار نيشابوري (ت ٦٨١ ق)، به اهتمام و تصحيح نوراني وصال، كتابفروشي زوّار، ١٣٥٦ ش.
- المعارف**، أبو محمد عبدالله بن مسلم بن قتيبة الدينوري (ت ٢٧٦ ق)، حقّقه و قدّم له ثروة عكاشة، الطبعة الاولى، وزارة الثقافة و الارشاد القومي، مطبعة دار الكتب، القاهرة، ١٣٧٩ ق.
- معجم البلدان**، شهاب الدين أبو عبدالله ياقوت الحموي (ت ٦٢٦ ق)، دار بيروت للطباعة و النشر، بيروت، ١٤٠٨ ق.
- معجم رجال الحديث و تفصيل طبقات الرواة**، السيّد أبو القاسم الموسوي الخوئي (ت ١٤١٣ ق)، دار الزهراء، بيروت، ١٤٠٣ ق.
- معجم مقاييس اللغة**، أبو الحسين احمد بن فارس (ت ٣٩٥ ق)، بتحقيق و ضبط عبدالسلام محمد هارون، الطبعة الثانية، شركة مكتبة و مطبعة الحلبي، مصر، ١٣٨٩ ق.
- المعيار و الموازنة**، أبو جعفر محمد بن عبدالله الاسكافي (ت ٢٤٠ ق)، تحقيق محمد باقر المحمودي، بيروت، ١٤٠٢ ق.
- المفردات في غريب القرآن**، أبو القاسم الحسين بن محمد الراغب الاصفهاني (ت ٥٠٢ ق)، تحقيق و ضبط محمد سيّد كيلاني، دار المعرفة، بيروت.
- مقتل الامام أمير المؤمنين علي بن أبي طالب (ع)**، أبوبكر عبدالله بن محمد بن أبي الدنيا (ت ٢٨١ ق)، تحقيق محمد باقر المحمودي، الطبعة الاولى، مؤسّسة الطبع و النشر التابعة لوزارة الثقافة و الارشاد الاسلامي، ١٤١١ ق.
- مقتل الحسين**، أبو المؤيّد الموفق بن احمد الحنفي المعروف بأخطب خوارزم (الخوارزمي) (ت ٥٦٨ ق)، تحقيق و تعليق محمد السماوي، مكتبة المفيد، قم.
- مقدّمة ابن خلدون**، أبو زيد عبدالرحمن بن محمد معروف به ابن خلدون (ت ٨٠٨ ق)، ترجمة: محمد پروين گنابادي، چاپ سوم، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران، ١٣٥٢ ش.
- المقتنة**، أبو عبدالله محمد بن النعمان بغدادی الملقّب بالمفيد (ت ٤١٣ ق)، الطبعة الثانية،

- مؤسّسة النشر الاسلامي، قم، ١٤١٠ ق.
- مكارم اخلاق**، رضي الدين أبو جعفر محمد نيشابوري (ت ٥٩٨ ق)، به كوشش محمدتقي دانش پزوه، انتشارات دانشگاه تهران، ١٣٤١ ش.
- المناقب**، أبو المؤيّد الموفق بن احمد الحنفي المعروف بأخطب خوارزم (الخوارزمي) (ت ٥٦٨ ق)، قدّم له محمدرضا الموسوي الخراسان، مكتبة نينوى الحديثة، طهران.
- مناقب آل أبي طالب**، أبو جعفر محمد بن علي بن شهر آشوب (ت ٥٨٨ ق)، دار الاضواء، بيروت، ١٤٠٥ ق.
- المنتظم في تاريخ الامم والملوك**، أبو الفرج عبدالرحمن بن علي ابن الجوزي (ت ٥٩٧ ق)، دراسة و تحقيق محمد عبدالقادر عطا، مصطفى عبدالقادر عطا، راجعه و صحّحه نعيم زرزور، الطبعة الاولى، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤١٢ ق.
- من لا يحضره الفقيه**، أبو جعفر محمد بن علي بن الحسين بن بابويه القمي (الصدوق) (ت ٣٨١ ق)، صحّحه و علّق عليه علي أكبر الغفاري، الطبعة الثانية، منشورات جماعة المدرسين، قم، ١٤٠٤ ق.
- منهاج البراعة في شرح نهج البلاغة**، حبيب الله الهاشمي الخوئي (ت ١٣٢٤ ق)، الطبعة الثانية، مؤسّسة الوفاء، بيروت، ١٤٠٣ ق.
- الموطأ**، أبو عبدالله مالك بن أنس (ت ١٧٩ ق)، صحّحه و رقّمه و خرّج أحاديثه و علّق عليه محمد فؤاد عبدالباقي، دار احياء التراث العربي، بيروت، ١٤٠٦ ق.
- الموفقيّات**، الزبير بن بكار (ت ٢٥٦ ق)، تحقيق سامي مكّي العارفي، الطبعة الاولى، افست منشورات الرضي، قم، ١٤١٦ ق.
- ميزان الاعتدال في نقد الرجال**، شمس الدين أبو عبدالله محمد بن احمد بن عثمان الذهبي (ت ٧٤٨ ق)، تحقيق علي محمد البجاوي، دار الفكر، بيروت.
- الميزان في تفسير القرآن**، السيّد محمد حسين الطباطبائي (ت ١٣٦٠ ش)، دار الكتاب الاسلامي، قم، ١٣٩٣ ق.

« ن »

- النزاع والتخاصم فيما بنى امية و بنى هاشم، تقى الدين أبو العباس احمد بن على المقرئى (ت ٨٤٥ ق)، قدّم له السيد محمد بحر العلوم، مؤسسة اهل البيت، بيروت، ١٤٠١ ق.
- نشأة الفكر السياسى و تطوّره فى الاسلام، محمد جلال شرف، دار النهضة العربية، بيروت، ١٩٨٢ م.
- النظام السياسى فى الاسلام، باقر شريف القرشى، دار التعارف للمطبوعات، بيروت، ١٤٠٢ ق.
- نظرات سياسى در نهج البلاغه، محمد حسين مشايخ فريدنى، بنياد نهج البلاغه، ١٣٦٦ ش.
- نقطه هاى آغاز در اخلاق عملى، محمدرضا مهدوى كنى، چاپ دوم، دفتر نشر فرهنگ اسلامى، ١٣٧٢ ش.
- النهاية فى غريب الحديث والاثر، مجد الدين أبو السعادات المبارك بن محمد المعروف بابن الاثير الجزرى (ت ٦٠٦ ق)، تحقيق طاهر احمد الزاوى، محمود محمد الطناحى، چاپ چهارم، افست انتشارات اسماعيليان، قم، ١٣٦٤ ش.
- نهج البلاغه: أبو الحسن محمد بن الحسين الموسوى (الشريف الرضى) (ت ٤٠٦ ق)، ضبط نصّه و ابتكر فهارسه العلميّة صبحى الصالح، الطبعة الاولى، دار الكتاب اللبنانى، بيروت، ١٣٨٧ ق.
- _____، ترجمه اسدالله مبشرى (ت ١٣٦٩ ش)، چاپ پنجم، دفتر نشر فرهنگ اسلامى، ١٣٧١ ش.
- _____، ترجمه سيد جعفر شهيدى، چاپ اول، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامى، ١٣٦٨ ش.
- _____، ترجمه عبدالمحمد آيتى، چاپ اول، بنياد نهج البلاغه، ١٣٧٦ ش.
- _____، ترجمه و شرح عليبنى فيض الاسلام (ت ١٣٦٤ ش)، چاپخانه حيدرى، ١٣٣٠ ش.
- _____، ترجمه و شرح فشرده، محمدجعفر امامى و محمدرضا آشتيانى، زير نظر ناصر مكارم شيرازى، چاپ اول، مؤسسه مطبوعاتى هدف، قم.
- نهج السعادة فى مستدرك نهج البلاغه، محمدباقر المحمودى، الطبعة الاولى، مؤسسة الاعلمى للمطبوعات، مؤسسة التضامن الفكرى، بيروت، ١٣٨٥-١٣٩٧ ق.

« و »

- وسائل الشيعة الى تحصيل مسائل الشريعة، محمد بن الحسن الحرّ العاملى (ت ١١٠٤ ق)، بتصحيح و تحقيق و تذييل عبدالرحيم الزبائى الشيرازى، دار احياء التراث العربى، بيروت.
- وفيات الأعيان و أنباء أئمة الزّمان، شمس الدين أبو العباس احمد بن محمد بن خلّكان (ت ٦٨١ ق)، تحقيق احسان عباس، دار الثقافة، بيروت.
- وقعة صفين، أبو الفضل نصر بن مزاحم المنقرى (ت ٢١٢ ق)، تحقيق و شرح عبدالسلام محمد هارون، افست مكتبة المرعشى النجفى، قم، ١٤٠٣ ق.

دولت آفتاب عنوانی است برای ارائه بخشهایی از اندیشه سیاسی حکیمانه و سیره حکومتی پسندیده امیرمؤمنان علی (ع) که برخاسته از قرآن کریم و اندیشه و سیره پیامبر اکرم (ص) است.

در این دفتر پس از مروری در شکل‌گیری دولت امیرمؤمنان علی (ع) به بحث درباره دولت و بیعت و مفهوم و جایگاه و ماهیت و اهداف آنها پرداخته شده، سپس زمامداران و اوصاف و شروط ایشان و مهمترین لوازم زمامداری در اندیشه و سیره علی (ع) مطرح شده است. آنگاه مسأله اقبال و ادبار دولتها و اینکه عوامل بقا و پایداری دولتها یافتن و نابودی آنها از نظر علی (ع) چیست و عزت و ذلت دولتها از دیدگاه امام علی (ع) در چه چیز است. سپس اصول اداره امور، یعنی اصولی برخاسته از اندیشه سیاسی و سیره حکومتی امام علی (ع) برای مدیریت ارائه شده است که پایبندی به این اصول در اداره امور مایه راستی، دادگری، پابرجایی و سیر به سوی اهداف الهی دولت اسلامی است؛ و آنگاه نظام اداری در اندیشه و سیره امام علی (ع) و ویژگیها و مختصات آن و ساختار و سازمان آن در دولت آفتاب مطرح شده است.

ISBN 964927535-5

9 799649 275351